

การจัดการขยะในชุมชนเมือง: อำนาจและการมีส่วนร่วมของประชาชน

อรอุมา รัตนพล^{*}

ทัชชวัฒน์ เหล่าสุวรรณ^{**}

ปิยลักษณ์ โพธิ์วรรณ^{***}

(วันรับบทความ: 21 กันยายน 2562/ วันแก้ไขบทความ: 23 ธันวาคม 2562/ วันตอบรับบทความ: 7 มกราคม 2563)

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการจัดการขยะในชุมชนเมืองอีสาน ในมิติอำนาจและการมีส่วนร่วมของประชาชนและเพื่อเปรียบเทียบการจัดการขยะในชุมชนเมืองและชุมชนชนเมือง ในมิติอำนาจและการมีส่วนร่วมของประชาชน เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพเก็บรวบรวมข้อมูลกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ผู้นำชุมชน คณะกรรมการชุมชนและประชาชนผู้ร่วมในกิจกรรมการจัดการขยะในชุมชนซึ่งเป็นผู้ให้ข้อมูลหลัก (key informants) จำนวน 35 คน แบ่งเป็นตัวแทนองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ผู้นำชุมชน คณะกรรมการชุมชน และประชาชน โดยสัมภาษณ์เชิงลึกและสนทนากลุ่ม ผลการวิจัยพบว่า จัดการขยะในชุมชนเมืองอีสาน ในมิติอำนาจและการมีส่วนร่วมของประชาชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมีการกำหนดนโยบายการกระจายอำนาจให้กับชุมชน ตลอดทั้งการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการชุมชน ผู้นำชุมชนซึ่งเป็นผู้ขับเคลื่อนในการจัดการชุมชน โดยมีการสร้างความเข้าใจและอาศัยความร่วมมือจากเครือข่ายชุมชน ประชาชน เพื่อให้ชุมชนตระหนักถึงการจัดการขยะโดยชุมชน โดยเฉพาะมีความเข้าใจในการคัดแยกขยะในครัวเรือน การปลูกจิตสำนึกให้กับเยาวชน โดยยึดหลักการมีส่วนร่วมในทุกขั้นตอน นอกจากนั้นเมื่อเปรียบเทียบการจัดการขยะในชุมชนเมืองและชุมชนชนเมือง ในมิติอำนาจและการมีส่วนร่วมของประชาชน ได้แก่ ชุมชนโนนหนองวัด 1 ในเขตเทศบาลนครขอนแก่น และพื้นที่ชนเมือง ได้แก่ ชุมชนหัวถนน ในเขตเทศบาลตำบลพระลับ พบว่า เป็นพื้นที่ที่มีศักยภาพในการจัดการขยะโดยผู้นำชุมชนและคณะกรรมการชุมชนได้มีบทบาทในการจัดการชุมชนเกิดเครือข่ายในชุมชน จากการศึกษาวิจัยในบริบทสภาพทั่วไปในเขตเมืองย่อมมีความหลากหลายทางนิเวศวิทยา ประชากรที่เข้ามาพักอาศัยในเขตเมืองย่อมมีความแออัดมากกว่าเขตชนเมือง การปฏิสัมพันธ์ของคนในเมืองก็ย่อมน้อยกว่าในเขตชนเมือง

คำสำคัญ: การจัดการขยะ/ ชุมชนเมือง/ อำนาจของประชาชน/ การมีส่วนร่วมของประชาชน

^{*} นักศึกษาปริญญาเอก สาขารัฐศาสตร์ คณะรัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม

^{**} อาจารย์ ดร., คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม, อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก

^{***} รองศาสตราจารย์ ประจำคณะรัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม, อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ร่วม

Waste Management in Urban Isan Communities: Power and People Participation

Ornuma Ratanapon^{*}

Tachawat Laosuwan^{**}

Piyalak Photiwan^{***}

(Received Date : September 21, 2019, Revised Date : December 23, 2019, Accepted Date: January 7, 2020)

Abstract

The objectives of this research were: 1) to study waste management in the urban communities of Northeastern Thailand, focusing on the dimensions of power and participation, and 2) to compare waste management of urban communities with that of suburban communities, particularly in regard to the dimensions of power and participation. The data for this qualitative study was collected through in-depth interviews and focus group discussions with thirty-five key informants, comprised of employees in local administrative organizations, community leaders, community committee members, and people who participate in community waste management activities. There are two main findings of this research as follows: 1) waste management in urban Isaan communities follow a decentralization policy as set by the local administrative organizations (LAOs), in which community leaders were assigned responsibility, participation was promoted, community coordination was enhanced through household waste separation and collection, and youth awareness was strengthened; and 2) comparing an urban community (Non Nong Wat 1 in Khon Kaen) to a suburban community (Hua Thanon in Phra Lab) demonstrated that the community leaders and committees participated in waste management, eventually forming a network of communities. While the urban area was very ecologically diverse, it was also more densely populated than the suburban area and had less interaction between community members.

Keywords: Waste Management/ Urban Community/ People Power/ People Participation

^{*} PhD. students Political Science Program Faculty of Political Science, Rajabhat Maha Sarakham University

^{**} Lecturer, Faculty of Education Rajabhat Maha Sarakham University, Thesis Major Adviser

^{***} Associate professor Dr. , Rajabhat Maha Sarakham University, Thesis Co - Adviser

บทนำ

ปัญหาสิ่งแวดล้อมเป็นปัญหาที่ทุกประเทศได้เร่งหาแนวทางในการแก้ไขปัญหา เพื่อให้โลกไม่ถูกทำลายไปมากกว่านี้ ซึ่งการแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมได้มีการส่งเสริมกันอยู่หลายด้าน เช่น การรณรงค์ปลูกต้นไม้เพื่อเพิ่มออกซิเจนให้กับชั้นบรรยากาศ การรณรงค์ให้หยุดเผาทำลายป่า การรักษาแหล่งน้ำ นอกจากนั้นการแก้ปัญหาที่ขณะนี้ไม่ว่าประเทศใด ๆ รวมทั้งประเทศไทยได้เห็นความสำคัญในการที่จะรีบเร่งแก้ปัญหา โดยกำหนดให้เป็นวาระแห่งชาติ คือ การแก้ปัญหาขยะ ซึ่งเป็นปัญหาที่คู่กับสังคมไทยมายาวนานและนับวันยังมีแนวโน้มทวีความรุนแรงมากขึ้น สาเหตุเนื่องมาจากการเพิ่มขึ้นของปริมาณขยะมูลฝอยตามอัตราการเพิ่มขึ้นของจำนวนประชากร การขยายตัวทางเศรษฐกิจ พฤติกรรมในการอุปโภคบริโภคของประชาชน ในขณะเดียวกันปริมาณขยะมูลฝอยที่มีการจัดการอย่างถูกต้องยังเป็นปัญหาที่ทุกหน่วยงานร่วมกันหาแนวทางในการแก้ไขปัญหาให้ได้อย่างมีประสิทธิภาพ จากการสำรวจปริมาณมูลฝอยที่เกิดขึ้นในพื้นที่ขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นทั่วประเทศ ในปี พ.ศ. 2559 พบว่า มีปริมาณมูลฝอย จำนวน 27.04 ล้านตัน เก็บขนไปกำจัดอย่างถูกวิธี จำนวน 7.46 ล้านตัน (27 %) สามารถนำกลับมาใช้ใหม่ 5.15 ล้านตัน (19 %) และที่เหลือเป็นการกำจัดที่ไม่ถูกต้องตามหลักวิชาการ 14.2 ล้านตัน (54 %) และผลการสำรวจปริมาณขยะมูลฝอย ในปี พ.ศ. 2557 พบว่า มีปริมาณมูลฝอยตกค้างสะสม ประมาณ 30.8 ล้านตัน และขยะมูลฝอยที่เกิดขึ้นใหม่ ประมาณ 26.19 ล้านตัน (คู่มือปฏิบัติงานด้านการจัดการขยะมูลฝอย ในเขตพื้นที่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น, 2560)

ในปี 2561 มีปริมาณขยะมูลฝอยเกิดขึ้น จำนวน 27.8 ล้านตัน เมื่อเปรียบเทียบกับปี 2560 มีปริมาณเพิ่มขึ้นร้อยละ 1.64 เนื่องจากการขยายตัวของชุมชนเมือง และการปรับเปลี่ยนวิถีชีวิต จากสังคมเกษตรกรรมสู่สังคมเมือง การเพิ่มขึ้นของประชากร การส่งเสริมการท่องเที่ยว การบริโภคที่เพิ่มมากขึ้นส่งผลให้ปริมาณขยะมูลฝอยในหลายพื้นที่เพิ่มมากขึ้น (กรมควบคุมมลพิษ, 2562)

นอกจากนั้นกระทรวงมหาดไทยในฐานะที่เป็นหน่วยงานที่มีหน้าที่บำบัดทุกข์บำรุงสุขให้แก่ประชาชนในพื้นที่จังหวัดและมีอำนาจหน้าที่ในการกำกับดูแลองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ซึ่งเป็นหน่วยงานบริการสาธารณะให้แก่ประชาชน ประกอบด้วยองค์การบริหารส่วนจังหวัด เทศบาล องค์การบริหารส่วนตำบล กรุงเทพมหานครและเมืองพัทยา ซึ่งเป็นไปตามบทบัญญัติแห่งพระราชบัญญัติจัดตั้งองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ทั้งนี้ กรมส่งเสริมการปกครองท้องถิ่น กระทรวงมหาดไทยมีอำนาจหน้าที่ในการดูแล ส่งเสริม และสนับสนุนการดำเนินงานขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นทั่วประเทศ ทั้งหมด 7,851 แห่ง นอกจากนั้น เมื่อวันที่ 26 สิงหาคม 2557 คณะรักษาความสงบแห่งชาติ ได้มีมติเห็นชอบ แนวทางการจัดการขยะมูลฝอย และของเสียอันตราย ตามที่กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเสนอโดยมีกรอบแนวความคิดที่สำคัญ คือกำจัดขยะมูลฝอยตกค้างสะสมในสถานที่กำจัดขยะมูลฝอยในพื้นที่วิกฤติ สร้างรูปแบบการกำจัดขยะมูลฝอยและของเสียอันตรายที่เหมาะสม เน้นการลดและการคัดแยกขยะมูลฝอยตั้งแต่ต้นทาง การจัดการขยะมูลฝอยแบบศูนย์รวม การแปรรูปเป็นพลังงานหรือทำให้เกิดประโยชน์สูงสุด และวางระเบียบ มาตรการการจัดการขยะมูลฝอยและของเสียอันตราย โดยเน้นการสร้างวินัยในชาติ มุ่งสู่การจัดการอย่างยั่งยืน และการบังคับใช้กฎหมายอย่างเข้มงวด โดยกรมส่งเสริมการปกครองท้องถิ่น

กระทรวงมหาดไทยได้จัดทำแนวทางการแก้ไขปัญหาการจัดการขยะมูลฝอยขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ในภาพรวมของประเทศ โดยยึดหลักการที่ว่า “ขยะเกิดในพื้นที่ใด ควรเป็นความรับผิดชอบ ในการกำจัด โดยพื้นที่นั้น” (กรมส่งเสริมการปกครองท้องถิ่น, 2560) ในการดำเนินการแก้ไขปัญหา ขยะมูลฝอยชุมชนที่ผ่านมา องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ซึ่งเป็นหน่วยงานหลักในการดำเนินการ ภายใต้นโยบายรัฐบาล ทั้งนี้ พบว่า ปัญหาสำคัญในการดำเนินการแก้ไขปัญหาขยะมูลฝอยที่ผ่าน มา ได้แก่ ข้อจำกัดด้านงบประมาณ ข้อจำกัดในด้านสมรรถนะองค์กร ปัญหาด้านการผลักดันนโยบายสู่การปฏิบัติ ปัญหาข้อจำกัดด้านสถานที่ ปัญหาด้านการประชาสัมพันธ์ ถึงแม้ว่าองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ได้มีการส่งเสริมสนับสนุนการดำเนินงานจัดการขยะ อาทิเช่น โครงการการรณรงค์การคัดแยกขยะตามหลัก 3 Rs โครงการแม่บ้านมหาดไทยแยกขยะ การจัดตั้งองค์กรอาสาสมัครรักโลก (ออล.) การรณรงค์การกำจัดขยะเปียก โครงการลดปริมาณขยะและอีกหลาย ๆ โครงการที่ทุกกระทรวง กรม ได้มีการประสานงานไปยังหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง อีกทั้งองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นแต่ละแห่ง ยังได้มีการตั้งงบประมาณและดำเนินการในการกำจัดขยะมูลฝอย เพื่อรองรับการกำจัดขยะมูลฝอย ของแต่ละท้องถิ่นเอง เช่น การจัดซื้อรถขยะเพื่อทำการเก็บขนไปทิ้งในสถานที่ทิ้งขยะ ซึ่งปัจจุบัน ยังเกิดปัญหาที่ทิ้งขยะมีการจัดการขยะไม่ถูกสุขลักษณะเท่าที่ควร ปัญหาบ่อขยะที่สะสม มาเป็นเวลานานทำให้บ่อขยะเต็มไม่สามารถรองรับขยะที่มีปริมาณมากได้ เกิดมลภาวะเป็นพิษ ก่อให้เกิดความเดือดร้อนให้กับประชาชนในพื้นที่อีกด้วย ทำให้เห็นได้ว่าการแก้ไขปัญหาการจัดการขยะ ที่ผ่านมายังไม่ประสบความสำเร็จหรือสามารถกำจัดขยะให้หมดสิ้นไปได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งขยะ ในเมืองใหญ่ยังเป็นปัญหาที่เรื้อรัง และส่งสมเป็นเวลาหลายสิบปียังพบว่า มีขยะตกค้าง ขยะที่เกิดขึ้นใหม่ ที่ยังเป็นปัญหาที่ทุกหน่วยงานเร่งแก้ปัญหาพร้อมกัน

ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยเห็นว่า การที่จะแก้ปัญหาขยะให้เป็นรูปธรรม ประสบผลสำเร็จได้นั้น จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องอาศัยการมีส่วนร่วมของหน่วยงานหลัก คือ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ที่มีอำนาจหน้าที่โดยตรงที่จะต้องดำเนินงานให้สามารถแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชนโดยการประสาน ระหว่างองค์กรและชุมชน สร้างความตระหนักให้เกิดขึ้นกับประชาชนโดยการส่งเสริมการมีส่วนร่วม ของประชาชน เพื่อให้เล็งเห็นความสำคัญของปัญหาการจัดการขยะและสามารถแก้ปัญหาได้อย่างยั่งยืน ในการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้วิจัยการจัดการขยะในชุมชนเมืองพื้นที่จังหวัดขอนแก่น เนื่องจากเป็นชุมชน ขนาดใหญ่ที่มีปัญหาการจัดการขยะเช่นเดียวกับชุมชนเมืองใหญ่อีกหลายชุมชน แต่ในชุมชน ซึ่งเป็นพื้นที่วิจัยสามารถจัดการขยะได้เป็นผลสำเร็จ โดยความร่วมมือระหว่างองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น กับชุมชน อีกทั้งการจัดการขยะชุมชนโดยประชาชนในชุมชนที่มีส่วนร่วม ในทุกขั้นตอน ซึ่งผู้วิจัยเห็นว่า เป็นแนวทางการจัดการขยะในชุมชนเมืองหรือในทุกชุมชนที่จะก่อให้เกิดเป็นผลสำเร็จ โดยการวิจัย ครั้งนี้ผู้วิจัยได้ใช้พื้นที่ในเขตเมือง ได้แก่ ชุมชนโนนหนองวัด 1 ตำบลในเมือง จังหวัดขอนแก่น ซึ่งเป็นชุมชนที่มีประชากรแฝง หรือประชากรต่างพื้นที่มาพำนักอาศัยอยู่เป็นจำนวนมาก และเป็นย่านธุรกิจ ร้านค้า มีการเติบโตของเมือง ซึ่งถือได้ว่าจะต้องอาศัยการมีส่วนร่วมและ ความเข้มแข็งของผู้นำในการดำเนินการจัดการขยะ จึงจะก่อให้เกิดการดำเนินงานที่เป็นรูปธรรม และประสบผลสำเร็จภายใต้นโยบายการจัดการขยะของเทศบาลนครขอนแก่น ที่เป็นองค์กร ปกครองส่วนท้องถิ่น หน่วยงานหลักในการจัดการขยะ และผู้วิจัยได้ใช้พื้นที่ชุมชนชานเมือง ได้แก่ชุมชนหัวถนน ในเขตพื้นที่เทศบาลตำบลพระลับ อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น ซึ่งชุมชนดังกล่าว

เป็นระหว่างชุมชนในเมืองกับชุมชนชนบท ที่กำลังมีการขยายตัวของเมือง มีกลุ่มธุรกิจนายทุนที่เริ่มมีการขยายพื้นที่ความเจริญ นอกจากนั้นคนในชุมชนยังเป็นผู้คนที่หลากหลายอาชีพ ต่างพื้นที่เข้ามาพำนักอาศัยอีกด้วย การดำเนินงานจัดการขยะจึงเป็นโจทย์สำคัญที่จะต้องอาศัยการมีส่วนร่วมของประชาชนในชุมชน รวมทั้งการผลักดันนโยบายมาสู่การปฏิบัติให้เป็นรูปธรรมเช่นเดียวกัน อีกทั้งผู้วิจัยได้มีความสนใจที่จะวิจัย การจัดการขยะในชุมชนเมืองอีสาน: อำนาจและการมีส่วนร่วมของประชาชน เพื่อได้ทราบถึงการจัดการขยะของชุมชนเมืองที่เกิดจากการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน การผลักดันนโยบายไปสู่การปฏิบัติที่เป็นรูปธรรมของผู้นำชุมชน ภายใต้การส่งเสริมสนับสนุนขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่เป็นหน่วยงานตามภารกิจหลัก ในมิติของความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างหน่วยงานต่อชุมชน ชุมชนต่อชุมชน ที่ก่อให้เกิดชุมชนเข้มแข็งอันเกิดจากการมีส่วนร่วมของชุมชน อันจะนำไปสู่การจัดการขยะที่มีประสิทธิภาพและยั่งยืน นอกจากนั้นผู้วิจัยเห็นว่าการศึกษารูปแบบการจัดการขยะ มีผู้วิจัยได้ศึกษาไว้หลายท่าน อาทิเช่น การวิจัยรูปแบบการจัดการขยะแบบมีส่วนร่วมของชุมชนในแหล่งท่องเที่ยวมรดกโลก เทศบาลตำบลเมืองเก่าจังหวัดสุโขทัย ของ วสมน เทียมถนอม ซึ่งรูปแบบการจัดการขยะโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนในพื้นที่วิจัยใช้เทคนิคสามเหลี่ยม เขี่ยก้อนภูเขาและเทคนิคการสร้างพลังชุมชน เป็นกลไกในการขับเคลื่อนกระบวนการมีส่วนร่วมของ ภาคประชาชนในพื้นที่ภาครัฐ ซึ่งเป็นเทศบาลฯ และภาควิชาการ โดยร่วมกันจัดทำแผนยุทธศาสตร์ของชุมชนตามแนวทางปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง และหลักการสิ่งแวดล้อมศึกษา คือ UCAN Model โดยมีกระบวนการดังนี้

1. Understanding, U หมายถึง การให้ความรู้ ความเข้าใจในการอนุรักษ์ ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในพื้นที่มรดกโลก ประกอบด้วย กิจกรรมการมีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหาขยะ และการจัดการขยะในชุมชนฯ เรียนรู้วิกฤตสิ่งแวดล้อมชุมชน และการให้ความรู้ สิ่งแวดล้อมศึกษา

2. Change, C หมายถึง การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันกับหน่วยงาน และชุมชนอื่นที่ประสบความสำเร็จ เพื่อเสริมสร้างการเรียนรู้ในระดับชุมชนเกี่ยวกับการแก้ไขปัญหาขยะ ด้วยกระบวนการจัดการขยะแบบผสมผสาน เพื่อให้เกิดความตระหนัก และเจตคติในเรื่องสิ่งแวดล้อมศึกษา

3. Action, A หมายถึง การฝึกปฏิบัติ เสริมสร้างทักษะ การคัดแยกขยะ การทำปุ๋ยน้ำชีวภาพจากขยะ อินทรีย์ในครัวเรือน การทำปุ๋ยหมักแบบเติมอากาศจากเศษกิ่งไม้ และวัชพืชการเลี้ยงไส้เดือนกำจัดขยะอินทรีย์ การทำเกษตรอินทรีย์ ตลอดจนการรณรงค์ปริมาณขยะในชุมชน ฯ ในรูปแบบต่าง ๆ และความสามารถในการประเมินผล

4. Network, N หมายถึง การขยายเครือข่าย กลุ่มอนุรักษ์ ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในพื้นที่ชุมชนอื่น ฯ ในแหล่งท่องเที่ยวมรดกโลก และยังมีงานวิจัยของ สมคิด ทับทิม ได้ศึกษาถึงการจัดการขยะด้วยการมีส่วนร่วมของคนเก็บขยะในเขตเมืองของประเทศไทย ด้านการพัฒนาารูปแบบการจัดการขยะด้วยการมีส่วนร่วมของคนเก็บขยะในเขตเมืองพบว่า ทุนทางสังคมในพื้นที่ผู้นำชุมชนอุปสงค์ และอุปทานที่เกิดขึ้นในระบบรับซื้อของเก่าขีดความสามารถในการรวมกลุ่มของคนเก็บขยะ ผู้บริหารส่วนราชการในพื้นที่สภาพที่อยู่อาศัยถูกระเบียบข้อบังคับการส่งเสริมและสนับสนุนด้านต่าง ๆ โดยเฉพาะเครื่องมือที่จำเป็นและงบประมาณสภาพสังคมและวัฒนธรรม

และการศึกษาเป็นปัจจัยสำคัญต่อการพัฒนารูปแบบการมีส่วนร่วมและพบว่าชุมชนชนเมืองมีความเป็นไปได้ในการพัฒนารูปแบบการจัดการขยะด้วยการมีส่วนร่วม โดยใช้รูปแบบที่เป็นทางการหรือกึ่งเป็นทางการกับแกนนำชุมชนเป็นแนวทางในการขับเคลื่อนชุมชนและใช้แนวทางความไม่เป็นทางการวัฒนธรรมชุมชนหรือรูปแบบท้องถิ่นนิยมขับเคลื่อนกระบวนการมีส่วนร่วมในกลุ่มคนเก็บขยะซึ่งรูปแบบที่เหมาะสมและได้รับการยอมรับจากผู้มีส่วนได้เสีย ทุกฝ่ายคือ การจัดการขยะโดยชุมชนด้วยการมีส่วนร่วมของคนเก็บขยะด้วยการให้คำปรึกษาและร่วมพิจารณาอย่างรอบคอบจากหน่วยงานภาครัฐและผู้ที่เชี่ยวชาญที่เกี่ยวข้องซึ่งจากการทดลองใช้พบว่าการดำเนินการตามรูปแบบดังกล่าวนี้สามารถกระทำได้ แต่ยังจำเป็นต้องอาศัยปัจจัยและเวลาและพัฒนาการในการแก้ไขปัญหาอุปสรรคการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมและกระบวนการจัดการขยะที่มีอยู่เดิมในระยะยาวซึ่งยังเป็นข้อจำกัดของกระบวนการวิจัยในการศึกษาอย่างไรก็ตามด้วย กระบวนการวิจัยที่หลากหลายและได้รับการตรวจสอบมาโดยลำดับรูปแบบดังกล่าวนี้นี้จึงสามารถนำไปปรับใช้ซึ่งจะส่งผลดีกับทุกฝ่ายตลอดไป

แต่การวิจัยในเรื่อง การจัดการขยะในชุมชนเมืองอีสาน และเปรียบเทียบกับชุมชนชนเมืองในมิติอำนาจและการมีส่วนร่วมของประชาชนนั้นยังไม่พบผู้ที่มีการวิจัยในเรื่องดังกล่าว ดังนั้นผู้วิจัยจึงมีความสนใจ เรื่อง การจัดการขยะในชุมชนเมืองอีสาน ในมิติอำนาจและการมีส่วนร่วมของประชาชน และเปรียบเทียบการจัดการขยะในชุมชนเมืองและชุมชนชนเมือง ในมิติอำนาจและการมีส่วนร่วมของประชาชนเช่นกัน นอกจากนี้ผู้วิจัยยังเห็นว่า หากมีการจัดการขยะเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ โดยใช้หลักการมีส่วนร่วมของชุมชนแล้ว ไม่เพียงแต่จะสามารถทำให้ชุมชนปลอดขยะ ยังทำให้ชุมชนเกิดความเข้มแข็งประสานความร่วมมือได้ในทุกกิจกรรม เกิดความรักความสามัคคีในชุมชน และเกิดเป็นพลังชุมชนในการพัฒนาชุมชนของตนได้อีกด้วย

ดังนั้นบทความวิจัยนี้จึงตั้งคำถามว่า การจัดการขยะในชุมชนเมืองอีสานและชุมชนชนเมืองอีสาน ในมิติอำนาจและการมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นอย่างไรและการจัดการขยะในชุมชนเมืองเปรียบเทียบกับชุมชนชนเมือง ในมิติอำนาจและการมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นอย่างไร

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาการจัดการขยะในชุมชนเมืองอีสาน ในมิติอำนาจและการมีส่วนร่วมของประชาชน
2. เพื่อเปรียบเทียบการจัดการขยะในชุมชนเมืองและชุมชนชนเมือง ในมิติอำนาจและการมีส่วนร่วมของประชาชน

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยในครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (qualitative research) ซึ่งเป็นการวิจัยเชิงปรากฏการณ์ทางสังคม (social phenomena) ที่เกิดขึ้นและดำรงอยู่อย่างมีแบบแผนตามหลักสากล (ชาย โพธิ์สิตา, 2556) ซึ่งจะทำให้ได้ข้อมูลทั่วไปของพื้นที่การศึกษา ทั้งสภาพทางเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมและการเมือง และสามารถตอบวัตถุประสงค์การวิจัยได้อย่างครบถ้วนสมบูรณ์และถูกต้อง โดยการวิจัยถึง การจัดการขยะในชุมชนเมืองอีสาน ในมิติของการความสัมพันธ์เชิงอำนาจ

และการมีส่วนร่วมของประชาชน และเปรียบเทียบการจัดการขยะในชุมชนเมืองและชุมชนชนเมือง ในมิติของการความสัมพันธ์เชิงอำนาจและการมีส่วนร่วมของประชาชนเช่นกัน โดยการสัมภาษณ์เชิงลึกกับกลุ่มเป้าหมายหรือผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญและการจัดสนทนากลุ่ม (focus group)

ผู้วิจัยได้วิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพโดยการวิเคราะห์เนื้อหา (content analysis) โดยพรรณนา (descriptive) ตามสภาพความเป็นจริงจากการตีความ การให้ความหมาย ในประเด็นตามวัตถุประสงค์การวิจัย การวิเคราะห์ข้อมูล เป็นกระบวนการสรุปข้อมูลที่ได้ จากการสัมภาษณ์ การสังเกต สํารวจ การจดบันทึก การถอดเทปที่ได้นำมาวิเคราะห์ ซึ่งหลังจากเก็บรวบรวมข้อมูลแล้วเสร็จในแต่ละวัน ผู้วิจัยได้นำข้อมูลเหล่านั้น มาวิเคราะห์ โดยการตีความ และตรวจสอบความถูกต้องของเนื้อหาอย่างตรงไปตรงมา ตามความเป็นจริง ซึ่งในการตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูล (data validity) ผู้วิจัยใช้กระบวนการตรวจสอบแบบสามเส้า (triangulation) โดยมีกระบวนการดังนี้ 1) การตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้า ด้านบุคคล (data triangulation) เพื่อต้องการทราบว่าข้อมูลที่ได้แตกต่างกัน มีความเหมือนกันหรือแตกต่างกันอย่างไร ถ้าข้อมูลที่ได้มีความเหมือนกัน แสดงว่าข้อมูลที่ผู้วิจัยได้มา มีความถูกต้อง โดยผู้วิจัยได้นำข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ ทั้งในระดับเชิงลึก ซึ่งเป็นการสัมภาษณ์ระดับปัจเจกบุคคล และข้อมูลที่ได้จากการสนทนากลุ่ม มาเปรียบเทียบในประเด็นเดียวกันว่าข้อมูลที่ได้มีความสอดคล้องกัน หรือแตกต่างกันหรือไม่อย่างไร 2) การตรวจสอบแบบสามเส้าด้านผู้วิจัย (research triangulation) เพื่อให้สามารถเก็บรวบรวมข้อมูล ได้ครบถ้วนสมบูรณ์ นอกจากนี้ผู้วิจัยยังได้นำข้อมูลที่ได้จากการศึกษามาเปรียบเทียบกับงานวิจัยของคนอื่น ในประเด็นเดียวกัน เพื่อตรวจสอบว่าข้อมูลที่ได้เหมือนกัน หรือแตกต่างกันอย่างไร 3) การตรวจสอบแบบสามเส้าด้านทฤษฎี (theory triangulation) โดยใช้ทฤษฎีที่มีความแตกต่างกัน ซึ่งผู้วิจัยได้นำข้อมูลที่ได้มา ทำการพรรณนาตามแนวคิดการจัดการขยะ แนวคิดนิเวศวิทยาทางการเมือง แนวคิดความสัมพันธ์เชิงอำนาจและแนวคิดการมีส่วนร่วม ภายหลังจากการตรวจสอบข้อมูลทั้งสามด้านแล้ว ถ้าพบว่าข้อมูลที่ได้มีความเหมือนกันหรือเป็นไปในทิศทางเดียวกัน แสดงว่าข้อมูลได้มีความถูกต้อง หลังจากตรวจสอบความถูกต้องแล้วเสร็จ ผู้วิจัยจึงได้เขียนเป็นรายงานนำเสนอในรูปแบบต่าง ๆ ภายหลังจากที่ผู้วิจัยได้วิเคราะห์ข้อมูลแล้วเสร็จ ผู้วิจัยได้นำเสนอข้อมูล โดยการพรรณนาเชิงวิเคราะห์ (analytic descriptive) เพื่อให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการวิจัยต่อไป

สรุปผลการวิจัย

1. จากการวิจัย “เพื่อศึกษาการจัดการขยะในชุมชนเมืองอีสาน ในมิติอำนาจและการมีส่วนร่วมของประชาชน” สรุปผลการวิจัย ดังนี้

1.1 ชุมชนในเขตเมือง ได้แก่ ชุมชนโนนหนองวัด 1 ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น ซึ่งพื้นที่ส่วนใหญ่จะเป็นชุมชนพื้นที่ธุรกิจ ห้างร้าน หอพัก และเป็นแหล่งชุมชนแออัดมีประชากรท้องถิ่นเดิมและประชากรแฝงอยู่ในชุมชนเป็นจำนวนมากเนื่องจากเป็นเขตเมือง มีผู้คนอพยพเข้ามาอยู่อาศัยเพื่อมาประกอบอาชีพหลากหลายอาชีพ จึงจะเห็นได้ว่า เป็นวิถีชีวิตของคนเมือง การปฏิสัมพันธ์ค่อนข้างมีน้อย แต่กระนั้นการจัดการขยะยังเห็นได้ชัดว่า มีการจัดการขยะที่เป็นรูปธรรม โดยผู้นำชุมชนและแกนนำชุมชน อีกทั้งยังมีเครือข่ายอาสาสมัครสาธารณสุข (อสม.)

และกลุ่มต่าง ๆ ที่เป็นส่วนส่งเสริมสนับสนุนการดำเนินงาน โดยการจัดการขยะจะใช้หลัก 3R คือ ใช้น้อย ใช้ซ้ำ นำกลับมาใช้ใหม่ การคัดแยกขยะอินทรีย์หรือขยะเปียก จะมีการนำเศษอาหาร ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นเศษอาหารจากร้านอาหาร โดยผู้นำชุมชนจะขอความร่วมมือในการทิ้งเศษอาหาร ไว้ในถังภาชนะที่ทางชุมชนจัดเตรียมไว้ โดยผู้นำชุมชนหรือตัวแทน จะไปเก็บเศษอาหารทุกเช้าเย็น ส่วนทางชุมชนจะนำเศษอาหารหรือขยะอินทรีย์ที่ได้นั้น ไปทำน้ำหมักชีวภาพ ปุ๋ยชีวภาพ เลี้ยงไส้เดือนเพื่อทำปุ๋ย รวมทั้งเลี้ยงสัตว์ เช่น หมูหลุม เป็นต้น จะมีพื้นที่ที่เป็นศูนย์เรียนรู้ของชุมชน แยกเป็นฐานการเรียนรู้ มีบ้านตัวอย่างที่เป็นบ้านต้นแบบการจัดการขยะ การรณรงค์การคัดแยกขยะ รีไซเคิล เช่น ขวด พลาสติก มาบริจาคเพื่อเป็นทุนใช้เพื่อการกุศล เช่น ทุนการศึกษา ค่าน้ำค่าไฟ ทางวัด เป็นต้น มีการลดการใช้ถุงพลาสติก โฟม โดยร่วมมือกับร้านค้าที่จำหน่าย จะลดราคาสำหรับ ลูกค้าที่มีภาชนะมาใส่เอง อีกทั้งภาชนะใส่อาหารมีการใช้ชานอ้อยซึ่งเป็นวัสดุธรรมชาติ แทนการใช้โฟมใส่อาหาร มีการจัดตั้งเครือข่ายชมรมฉาปนกิจจากกองทุนขยะ โดยนอกจากนั้น องค์การปกครองส่วนท้องถิ่นที่เป็นหน่วยงานหลักในการบริการสาธารณะมีหน้าที่ในการจัดการ ขยะมูลฝอย โดยชุมชนโนนหนองวัด 1 เป็นเขตพื้นที่ของเทศบาลนครขอนแก่นได้มีนโยบายส่งเสริม การกระจายอำนาจให้กับชุมชนภายใต้ แนวคิดเทศบาลเล็กในเทศบาลใหญ่ โดยได้กระจายอำนาจ ในหลายภารกิจที่ชุมชนได้เริ่มดำเนินการด้วยตัวเอง การเก็บขนขยะเดิมเป็นหน้าที่ของเทศบาล ที่จัดรถและพนักงานในการเข้าบริการเก็บขนขยะตามชุมชน ถนนและสถานที่ต่าง ๆ แต่ปัญหายังไม่สามารถจัดการได้อย่างสมบูรณ์ ยังมีปัญหาขยะตกค้าง ปัญหาการเก็บไม่ตรงตามเวลาดังนั้นถ้าชุมชนได้มีการดำเนินการเอง น่าจะสามารถจัดการปัญหาได้ตรงตามความต้องการของชุมชน ซึ่งชุมชนโนนหนองวัด 1 ได้ร่วมโครงการและดำเนินการเก็บขนขยะด้วยตนเอง โดยจะมีรถเก็บขนขยะให้ชุมชนบริหารจัดการเองทั้งพนักงานเก็บขยะและการจัดการขยะโดยจะเก็บขยะทุกวันเช้าและเย็น นำไปทิ้งยังสถานีขนถ่ายขยะเทศบาลนครขอนแก่น ที่บ้านโนนทัน ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นขยะทั่วไปที่ทางชุมชนแยกไว้ โดยในภาพรวมจากการศึกษาในครั้งนี้ จะเป็นความร่วมมือกันทั้งจากองค์การปกครองส่วนท้องถิ่นที่มีนโยบายการกระจายอำนาจและส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชน โดยการขับเคลื่อนนโยบายจากผู้นำชุมชน แกนนำชุมชน เครือข่ายร้านค้า หอพัก รวมทั้งประชาชนในการสร้างความเข้าใจร่วมกันในการจัดการขยะโดยชุมชนเอง

1.2 ชุมชนขอนแก่น ได้แก่ ชุมชนหัวถนน หมู่ที่ 5 ตำบลพระลับ อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น ซึ่งชุมชนดังกล่าวเป็นชุมชนที่เป็นตะเข็บรอยต่อระหว่างชุมชนเขตเมืองและชนบทโดยเป็นพื้นที่ที่เริ่มมีการขยายตัวทางเศรษฐกิจ ขยายเมือง จะเห็นได้จากเกิดธุรกิจต่าง ๆ เพิ่มขึ้น ร้านค้า หอพัก หรือแม้กระทั่งเริ่มมีหมู่บ้านจัดสรร ธุรกิจโรงแรม จึงทำให้พบปัญหาการจัดการขยะเช่นกัน ซึ่งชุมชนหัวถนนได้มีการจัดการขยะโดยชุมชนที่ประสบผลสำเร็จเกิดขึ้นอย่างชัดเจน โดยรูปแบบการจัดการขยะจะคล้ายคลึงกันกับชุมชนโนนหนองวัด 1 โดยการจัดการขยะจะใช้หลัก 3R คือ ใช้น้อย ใช้ซ้ำ นำกลับมาใช้ใหม่ การคัดแยกขยะอินทรีย์หรือขยะเปียก จะนำไปทำน้ำหมักชีวภาพ ปุ๋ยชีวภาพ เลี้ยงไส้เดือนเพื่อทำปุ๋ย รวมทั้งเลี้ยงสัตว์ เช่น เป็ด ไก่ เป็นต้น จะมีพื้นที่ที่เป็นศูนย์เรียนรู้ของชุมชน แยกเป็นฐานการเรียนรู้ มีบ้านตัวอย่างที่เป็นบ้านต้นแบบการจัดการขยะการรณรงค์การคัดแยกขยะรีไซเคิล เช่น ขวด พลาสติก มาบริจาคเพื่อเป็นทุนใช้เพื่อการกุศล เช่น ทุนการศึกษา ค่าน้ำค่าไฟทางวัด เป็นต้น มีการลดการใช้ถุงพลาสติก โฟม โดยร่วมมือกับร้านค้าที่จำหน่ายจะลดราคาสำหรับ

ลูกค้าที่มีภาระมาใส่เอง มีกองทุนขยะใช้ในการบริหารจัดการ เช่น จัดซื้อแก๊วน้ำ ถังน้ำ ให้ประชาชนยืม เมื่อมีงานศพ งานแต่ง เพื่อลดการใช้น้ำขวดพลาสติก การรณรงค์ลดการใช้พวงหรีดโดยทำ ความร่วมมือกับร้านขายต้นไม้ เช่น กระถางกล้วยไม้ ไม้ประดับ ใช้แทนพวงหรีดดอกไม้สด หลังจาก พิธีศพก็จะนำต้นไม้ต่าง ๆ นั้น ไปปลูกในบริเวณวัดเป็นการสร้างสิ่งแวดล้อมในชุมชน การรณรงค์ การปลูกพืชผักสวนครัวโดยใช้ปุ๋ยอินทรีย์ที่ได้จาก ขยะเปียก ขยะอินทรีย์ อีกทั้งยังมีการใช้วัสดุ จากเหลือใช้จากเศษผ้า มาประดิษฐ์เป็นของใช้ ในรูปแบบต่าง ๆ เช่น กระเป๋ผ้า หมอนรองคอ กระเป๋า รณรงค์ในการใช้แทนถุงพลาสติก ซึ่งถือว่าเป็นนวัตกรรมชุมชน เป็นการสร้างรายได้ ให้กับชุมชน โดยมีผู้นำชุมชน ร่วมกับคณะกรรมการหมู่บ้าน เครือข่ายองค์กรในชุมชนทุกกลุ่ม โดยเฉพาะชุมชนหัวถนนได้เน้นในกลุ่มเยาวชนให้เข้าร่วมเพื่อปลูกจิตสำนึกให้กับเยาวชนอีกด้วย นอกจากนี้ยังมีโครงการปลูกป่าชุมชน โดยมีการเพาะเมล็ดพันธุ์กล้าไม้ โดยใช้ปุ๋ยอินทรีย์ เพื่อเพิ่ม พื้นที่สีเขียวในชุมชน เป็นการสร้างชุมชนรักษาสีสิ่งแวดล้อม ส่วนขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ซึ่งเป็นหน่วยงานรับผิดชอบที่เป็นภารกิจหลัก ยังมีการดำเนินการเก็บขนขยะโดยรถขยะเทศบาลและ พนักงาน ซึ่งชุมชนหัวถนนเป็นเขตพื้นที่เทศบาล ตำบลพระลับ อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น ดังนั้น ในภาพรวมของการจัดการขยะโดยชุมชนหัวถนน จะเป็นการจัดการขยะในชุมชนโดยผู้นำชุมชน คณะกรรมการ เครือข่ายร้านค้า หอพัก โรงแรม องค์กรต่าง ๆ ในชุมชน ร่วมกับประชาชน ในการจัดการขยะในครัวเรือน โดยมีการคัดแยกขยะครัวเรือน ขยะทั่วไป ขยะรีไซเคิล ขยะเปียก ขยะอันตราย รวมทั้งมีโครงการ กิจกรรมต่าง ๆ เพื่อส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชน ปลูกจิตสำนึกในการจัดการสิ่งแวดล้อม ซึ่งถือว่าเป็นชุมชนตัวอย่างในการจัดการขยะที่น่าศึกษาวิจัย เป็นอย่างมาก

กล่าวโดยสรุป การจัดการขยะทั้งในเขตเมืองและชานเมืองนั้น ยังเป็นความรับผิดชอบ ขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่เป็นองค์กรหลักในการจัดบริการสาธารณะ การดูแลรักษา ความสะอาด รวมทั้งการกำจัดขยะและสิ่งปฏิกูล ซึ่งนโยบายการจัดการในแต่ละพื้นที่อาจมี ความแตกต่างกัน แต่กระนั้นการจัดการขยะที่จะประสบผลสำเร็จย่อมต้องอาศัยความร่วมมือ จากชุมชนเป็นหลักตามหลักการจัดการขยะที่ต้นทางหรือครัวเรือน หากว่าแต่ละครัวเรือน มีการจัดการขยะที่ถูกต้องได้รับความร่วมมือจากการมีส่วนร่วมในชุมชนก็จะก่อให้เกิดผลสำเร็จอย่างยั่งยืน

2. จากการวิจัย “เพื่อเปรียบเทียบการจัดการขยะในชุมชนเมือง: อำนาจและการมีส่วนร่วม ของประชาชนในเขตเมืองและเขตชานเมืองอีสาน” สรุปผลวิจัย ได้ดังนี้

2.1 ความสัมพันธ์เชิงอำนาจ

(1) ข้อเหมือน

(1.1) การขยายตัวทางเศรษฐกิจก่อให้เกิดช่องว่างในมิติของความสัมพันธ์ ทางสังคม ความห่างเหินต่อการปฏิสัมพันธ์ระหว่างกัน จึงเป็นเรื่องของแนวทางที่ทวนกระแส การพัฒนา ประชากรที่อาศัยอยู่ในชุมชนเมืองแทบจะเต็มไปด้วยประชากรแฝงที่เข้ามาพำนักอาศัยในชุมชน ส่วนใหญ่จะเป็นการพักอาศัยเพียงชั่วคราวและสับเปลี่ยนหมุนเวียนกันเข้ามาอาศัย

(1.2) ปัญหาขยะโดยเฉพาะในชุมชนเมืองใหญ่ เป็นปัญหาที่เรื้อรังมานานการจัดการขยะถูกมองว่าเป็นเรื่องของเทศบาล ของคนเก็บขยะ คนกวาดถนน ที่ทางเทศบาล เป็นหน่วยงานรับผิดชอบ แต่ปัญหาขยะก็ไม่หมดไปยังคงอยู่คู่สังคมไทยมาช้านาน ทั้งขยะที่ค้างเก่าสะสมมานานหลายสิบปี ขยะใหม่ก็เกิดขึ้นทุกวันพฤติกรรมการอุปโภคบริโภคแบบฟาสต์ฟู้ดก็ยังคงเป็นค่านิยมของคนไทยมาเช่นเดิม เมื่อขยะเกิดขึ้นที่ใดหากไม่ได้รับการแก้ไขก็จะเป็นปัญหาเดือดร้อนเกิดขึ้นกับประชาชนบางแห่งนำไปสู่ความขัดแย้งหากไม่ได้รับการแก้ไขอย่างทันท่วงที หรือบางคนมองว่าไม่ใช่หน้าที่ที่จะต้องมาจัดการขยะ ก็นำไปสู่ความเพิกเฉย ฉะนั้น การสร้างความเข้าใจจึงเป็นสิ่งสำคัญประการหนึ่ง โดยเฉพาะการจัดการสิ่งแวดล้อม จะต้องได้รับความร่วมมือจากทุกฝ่ายเช่นเดียวกับการแก้ปัญหาในชุมชนโนนหนองวัด 1 และชุมชนหัวถนน ที่อาศัยความร่วมมือ และสร้างความเข้าใจการมีส่วนร่วมในชุมชนเพื่อแก้ปัญหา

(1.3) ผลสะท้อนจากการเปลี่ยนแปลงทางสังคม โดยเฉพาะสังคมชนบทกลายเป็นสังคมเมือง การขยายตัวทางด้านเศรษฐกิจคนในท้องถิ่นถูกกลืนไปตามวัฒนธรรมที่เปลี่ยนแปลงไป แต่ทว่าการอยู่ในระบอบรัฐราชการก็ยังสามารถควบคุมประชาชนให้อยู่ในกฎเกณฑ์ทางสังคมได้ ความเชื่อ ความศรัทธาในผู้นำชุมชนต่างพึ่งพาอาศัย ซึ่งเห็นว่าระบบราชการยังคงมีอิทธิพลต่อความนึกคิดของประชาชนอยู่เช่นเดิม เช่นเดียวกับที่ผู้นำชุมชนทั้งสองแห่ง มีภาวะผู้นำ จึงสามารถบริหารจัดการชุมชนได้

(1.4) การดำเนินงานชุมชนจะเป็นลักษณะรูปแบบของคณะกรรมการชุมชน มีเครือข่าย อสม. กลุ่มอาชีพ กลุ่มเยาวชน กลุ่มผู้สูงอายุ โดยผู้นำชุมชนจะเป็นผู้ขับเคลื่อนชุมชนเพื่อให้เกิดพลังชุมชน ทั้งสองแห่งมีผู้นำที่เข้มแข็ง เอาจริงเอาจัง และเสียสละ มุ่งมั่นทุ่มเทเป็นตัวอย่างให้กับคนในชุมชน

(1.5) ความสัมพันธ์ในชุมชนส่วนใหญ่การจัดการขยะจะเป็นลักษณะขอความร่วมมือ และส่งเสริมให้ประชาชนมีส่วนร่วม

(1.6) มีวัดเป็นศูนย์รวมความศรัทธา ซึ่งวัดได้เข้าร่วมในการจัดการขยะชุมชนเช่นกัน

(2) ข้อแตกต่าง

(2.1) บริบททางด้านสิ่งแวดล้อมธรรมชาติของชุมชนชานเมืองยังมีให้พบเห็นส่วนในชุมชนเมืองเต็มไปด้วยตึกรามบ้านช่อง การจัดการสิ่งแวดล้อมยังเป็นปัญหาของชุมชนเมืองด้วยเหตุองค์ประกอบบริบทของการขยายตัวทางด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม

(2.2) ความสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชนเมืองมีความสัมพันธ์กันค่อนข้างน้อยเนื่องจากส่วนใหญ่ผู้ที่เข้ามาพำนักอาศัยจะเป็นคนต่างถิ่น จึงไม่ได้มีการปฏิสัมพันธ์กันมากนัก การสร้างความเข้าใจจะเป็นในเชิงสัญลักษณ์ เช่น ป้ายประกาศ การรณรงค์ในชุมชน เป็นต้น

(2.3) ชุมชนชานเมืองที่อยู่ระหว่างตะเข็บชายแดนระหว่างชุมชนเมืองและชุมชนชนบทยังมีความสัมพันธ์ในชุมชนที่ค่อนข้างใกล้ชิดกว่า โดยทางชุมชนจะมอบหมายหน้าที่ให้กับ อสม. ในการเข้าถึงครัวเรือน อสม. 1 คน รับผิดชอบ 15 ครัวเรือน จึงทำให้ชุมชนมีความใกล้ชิดกันอยู่เสมอ

2.2 การมีส่วนร่วม

(1) ข้อเหมือน

(1.1) กระบวนการสร้างการมีส่วนร่วมของทั้งสองชุมชนให้กระบวนการสร้างความร่วมมือจากมติชุมชนร่วมกัน การร่วมทำกิจกรรม การได้รับประโยชน์ และร่วมติดตามผล ในการเป็นชุมชนปลอดภัย

(1.2) ปัจจัยในการเข้าร่วมการจัดการขยะเกิดจากสภาพปัญหาการจัดการขยะที่เกิดขึ้น จึงได้ร่วมกันหาแนวทางในการจัดการขยะร่วมกัน

(1.3) องค์การบริหารส่วนจังหวัดขอนแก่นจะมีการจัดทำข้อตกลงหรือ MOU ในการจัดการขยะอันตรายร่วมกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นทุกแห่งในเขตจังหวัด และส่งเสริมให้ความรู้ในด้านการจัดการขยะ

(1.4) องค์การปกครองส่วนท้องถิ่น ได้แก่ เทศบาลยังมีอำนาจหน้าที่ในการจัดการขยะตามกฎหมาย ดังนั้นเทศบาลจึงยังเป็นหน่วยงานดูแล จัดบริการสาธารณะให้กับชุมชนเช่นกัน

(2) ข้อแตกต่าง

(2.1) การมีส่วนร่วมในชุมชนระหว่างชุมชนเมืองจะมีส่วนร่วมน้อยกว่าชุมชนชนบท จะเห็นได้จากบริบทชุมชน ที่มีความหนาแน่นของประชากรในเมืองมีความหนาแน่นมากกว่า แต่มีการปฏิสัมพันธ์ในชุมชนจะน้อยกว่า เนื่องจากวิถีชีวิตความเป็นอยู่ในชุมชนเมืองมีผู้คนที่หลากหลายอาชีพ หลายพื้นที่เข้ามาพักอาศัย

(2.2) องค์การปกครองส่วนท้องถิ่นจะมีส่วนร่วมในชุมชนที่แตกต่างกัน โดยในเรื่องการจัดการขยะที่เทศบาลนครจะมีการแต่งตั้งผู้รับผิดชอบโครงการในการประสานงานโดยตรง ส่วนการจัดการขยะของชุมชนหัวถนน ทางชุมชนจะเป็นหน่วยบริหารจัดการเองโดยศูนย์เรียนรู้ชุมชนจะเป็นการจัดการของชุมชน

(2.3) หน่วยองค์การปกครองส่วนท้องถิ่นจะส่งเสริมการจัดการท้องถิ่นที่แตกต่างกัน โดยชุมชนในเมือง ได้แก่ ชุมชนโนนหนองวัด1 ที่อยู่ในความรับผิดชอบของเทศบาลนคร จะเข้าร่วมโครงการของเทศบาลที่มีการกระจายอำนาจให้กับชุมชน โดยจะส่งมอบขยะให้ชุมชนได้บริหารจัดการเองในเขตชุมชน เพื่อให้เป็นชุมชนเป็นชุมชนจัดการตนเอง ส่วนชุมชนชานเมือง ได้แก่ ชุมชนหัวถนน ที่อยู่ในเขตความรับผิดชอบของเทศบาลตำบลพระลับ การเก็บขนขยะทั่วไปยังเป็นขยะของเทศบาลมาเก็บขน อันอาจเกิดจากนโยบายของผู้บริหารและงบประมาณของแต่ละท้องถิ่นนั้น

อภิปรายผลการวิจัย

1. การวิจัยตามวัตถุประสงค์ข้อ 1 “การจัดการขยะในชุมชนเมือง: อำนาจและการมีส่วนร่วมของประชาชน” นำมาอภิปรายผล ได้ดังนี้

การจัดการขยะชุมชนในเขตเมือง ในมิติอำนาจและการมีส่วนร่วมของประชาชนนั้น จากการศึกษาพบว่า บริบททั่วไปของการจัดการขยะนั้นยังคงเป็นทิศทางการจัดการภายใต้นโยบายของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องโดยเฉพาะอย่างยิ่งอำนาจหน้าที่ตามกฎหมายที่ต้องดำเนินนโยบายให้สอดคล้อง

กับปัญหาและความต้องการของประชาชนในชุมชน แต่อย่างไรก็ดีปัญหาและความต้องการในชุมชนเองนั้น ประชาชนในชุมชนจะรับทราบปัญหา ความต้องการที่แท้จริง การส่งเสริมสนับสนุนหรือ การเสริมสร้างพลังชุมชน จึงเป็นกระบวนการที่หลายฝ่ายมุ่งหาแนวทางให้ชุมชนหรือประชาชนเกิดความตระหนักรู้ เช่นเดียวกับการจัดการขยะชุมชนที่เกิดขึ้น ภายใต้แนวคิด “ขยะเกิดขึ้นที่ใด ย่อมเป็นความรับผิดชอบของพื้นที่นั้น” ดังนั้น การที่จะดำเนินงานในการจัดการขยะที่จะเกิดผลสำเร็จย่อมเกิดจากการที่ประชาชนตระหนักรู้รับผิดชอบด้วยตนเองในการร่วมกันจัดการขยะ โดยเกิดองค์ความรู้โดยเฉพาะผลเสียภัยที่เกิดปัญหาขยะล้นเมือง ปัญหาขยะพลาสติกและโฟม ที่ไม่สามารถย่อยสลายได้ ต้องตระหนักถึงการลดปริมาณขยะ การคัดแยกขยะ หรือแม้กระทั่ง การแปรรูปขยะ อาจทำให้เกิดเป็นมูลค่าเพิ่มมากขึ้น หากว่าประชาชนในชุมชนเกิดความตระหนักรู้ รับผิดชอบและร่วมกันจัดการขยะในชุมชนก็จะเกิดเป็นพลังชุมชนในการดำเนินกิจกรรมใด ๆ ย่อมเกิดผลสำเร็จสิ่งที่ตามมาจะสะท้อนให้เห็นถึงอำนาจชุมชนที่ส่งผลให้ภายนอกชุมชนได้รับรู้รับทราบถึงพลังชุมชน ในการจัดการชุมชนด้วยความสามัคคีความเข้าใจบริบทปัญหา ความต้องการที่เกิดขึ้นในชุมชน ก็จะสามารถกำหนดทิศทางการแก้ไขปัญหาและความต้องการได้ตรงจุดและเกิดประสิทธิภาพ นอกจากนั้นภาคีเครือข่ายยังมีความสำคัญต่อการจัดการชุมชน การยอมรับหรือได้รับความร่วมมือ ชุมชนมีอำนาจในการต่อรองผลประโยชน์ในรูปแบบต่าง ๆ ได้ ผู้วิจัยจึงมีความเห็นว่า ภายในชุมชน หากมีการสร้างความเข้าใจส่งเสริมการมีส่วนร่วมในชุมชนสร้างความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน การร่วมกัน ดำเนินกิจกรรมใด ๆ เป็นเพียงอาศัยความร่วมมือโดยให้ชุมชนยอมรับ ก็จะทำให้กิจกรรมนั้น ๆ ดำเนินไปเป็นผลสำเร็จ โดยไม่ต้องใช้มาตรการใด ๆ ในการบีบบังคับ แต่ทางตรงกันข้ามหากรัฐ ใช้เพียงอำนาจฝ่ายเดียวในการกำหนดนโยบายลงสู่ชุมชน ก็ย่อมไม่เกิดผลสำเร็จเป็นเพียงนามธรรม ไม่สามารถขับเคลื่อนการดำเนินงานให้ประสบผลสำเร็จได้

2. การวิจัยตามวัตถุประสงค์ข้อ 2 “เพื่อเปรียบเทียบการจัดการขยะในชุมชนเมือง: อำนาจ และการมีส่วนร่วมของประชาชนในเขตเมืองและเขตชานเมืองอีสาน” นำมาอภิปรายผล ได้ดังนี้

จากการวิจัยการจัดการขยะในชุมชนเมืองและชุมชนชนเมือง โดยเลือกพื้นที่ชุมชนเมือง ได้แก่ ชุมชนโนนหนองวัด 1 ในเขตเทศบาลนครขอนแก่น และพื้นที่ชานเมือง ได้แก่ ชุมชนหัวถนน ในเขตเทศบาลตำบลพระลับ ซึ่งจากการศึกษาพื้นที่ทั้งสองแห่ง พบว่า เป็นพื้นที่ที่มีศักยภาพ ในการจัดการขยะโดยผู้นำชุมชนและคณะกรรมการชุมชนได้มีบทบาทในการจัดการชุมชน โดยการดำเนินงานจะเป็นในลักษณะเครือข่ายในชุมชน การดึงกลุ่มพลังมวลชนเข้ามาร่วม ในการบริหารจัดการ อาทิเช่น กลุ่ม อสม. กลุ่มเยาวชน กลุ่มผู้สูงอายุ กลุ่มอาชีพ และกลุ่มอื่น ๆ เพื่อร่วมกันขับเคลื่อนการจัดการชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องการจัดการขยะ โดยโครงสร้าง ชุมชนแล้วทุกชุมชนมีโครงสร้างทางสังคมเหมือนกัน แต่สภาวะการเป็นผู้นำในแต่ละชุมชนแตกต่างกัน ดังจะเห็นได้จากความสำเร็จของการจัดการขยะของทั้งสองพื้นที่เกี่ยวเนื่องจาก ผู้นำชุมชนมีสภาวะ ในการเป็นผู้นำสูง มีความเสียสละให้แก่ชุมชน การช่วยเหลือเกื้อกูลความเอาใจใส่ก่อให้เกิด ความศรัทธาต่อคนในชุมชน การมีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกันในชุมชน จึงทำให้การมีส่วนร่วมในชุมชน เกิดขึ้นได้ง่าย แต่อย่างไรก็ดีจากการศึกษาวิจัยในบริบทสภาพทั่วไปในเขตเมือง ย่อมมีความหลากหลาย ทางนิเวศวิทยา ประชากรที่เข้ามาพำนักอาศัยในเขตเมืองย่อมมีความแออัด มากกว่าเขตชานเมือง

การปฏิสัมพันธ์ของคนในเมืองย่อมน้อยกว่าในเขตชานเมือง ผู้คนที่หลากหลายอาชีพ ส่วนใหญ่เป็นเพียงผู้มาอาศัยชั่วคราว ดังนั้นการเชิญชวนหรือการส่งเสริมให้เข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมจึงค่อนข้างเป็นไปได้ยาก ดังนั้น ถ้าจะมองถึงอำนาจชุมชนหรือพลังชุมชน ในเขตชุมชนชานเมืองคือในพื้นที่ชุมชนหัวถนน มีพลังชุมชนมากกว่า จากการศึกษา ทำให้ค้นพบว่า ชุมชนขนาดเล็กจะสามารถขับเคลื่อนการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ได้มากกว่าชุมชนขนาดใหญ่ ดังนั้น การดำเนินกิจกรรมใด ๆ ก็ตาม ควรมีการส่งเสริมการดำเนินงานให้เกิดขึ้นเองในชุมชน โดยดูได้จากนโยบายการบริหารงานของเทศบาลนครขอนแก่น ได้กำหนดนโยบายการกระจายอำนาจสู่ชุมชน โดยจัดโครงการเทศบาลเล็กในเทศบาลใหญ่ ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชน จนทำให้เกิดชุมชนจัดการตนเองขึ้น

ข้อเสนอแนะ

1. ควรมีการวิจัย ชุมชนจัดการตนเองเพื่อให้ทราบถึงการเสริมสร้างศักยภาพชุมชนเกิดกระบวนการเรียนรู้ภายในชุมชนจนเกิดเป็นชุมชนเข้มแข็งและสามารถพัฒนาท้องถิ่นอย่างยั่งยืน
2. การจัดการขยะในชุมชนเมืองในมิติอำนาจและการมีส่วนร่วมของประชาชน ก่อให้เกิดองค์ความรู้ในการจัดการสิ่งแวดล้อมโดยชุมชน หากว่าชุมชนเห็นความสำคัญของการจัดการสิ่งแวดล้อมในชุมชนก็จะเกิดความตระหนักรู้ในการรักษาสภาพแวดล้อม และร่วมกันไม่สร้างมลพิษที่เกิดขึ้น อีกทั้งกระบวนการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนจะทำให้เกิดอำนาจชุมชนในการต่อรองผลประโยชน์ เมื่อชุมชนเข้มแข็งมีความรักความสามัคคี การดำเนินงานต่าง ๆ ย่อมเกิดผลสำเร็จ
3. การดำเนินกิจกรรมจะเป็นในเชิงสร้างสรรค์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งชุมชนหัวถนนที่มุ่งเน้นการจัดการขยะรีไซเคิล โดยการส่งเสริมการใช้ผลิตภัณฑ์จากผ้าจากเศษผ้ากลายเป็นผลิตภัณฑ์ชุมชนที่เป็นอัตลักษณ์ก่อให้เกิดรายได้ในชุมชน การส่งเสริมให้ใช้กระถางต้นไม้ เช่น กระถางดอกกล้วยไม้ กระถางไม้ประดับอื่น แทนพวงหรีดดอกไม้สด หลังจากพิธีเผาศพก็นำดอกไม้ ต้นไม้ไปปลูกในบริเวณวัดช่วยกันดูแลรักษากลายเป็นป่าไม้ชุมชนในเมือง หรือการรณรงค์การทำปุ๋ยหมักอินทรีย์จากขยะอินทรีย์และเศษอาหารเพื่อนำมาเป็นปุ๋ยบำรุงพืชผัก กลายเป็นชุมชนพืชผักปลอดสารพิษ มีการจำหน่ายเป็นสินค้าชุมชน และนอกจากนั้นชุมชนยังร่วมกันเพาะพันธุ์กล้าไม้เพื่อร่วมกันปลูกต้นไม้ในชุมชนให้กลายเป็นชุมชนสีเขียว ซึ่งจะเห็นได้ว่า ชุมชนจัดการตนเองจะสามารถพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน ภายใต้แนวคิด “ชุมชนเข้มแข็ง” ได้ ดังนั้น ภาครัฐโดยเฉพาะองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นจึงควรมุ่งเน้นกระบวนการเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของประชาชนอันจะนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนต่อไป

บรรณานุกรม

- กรมควบคุมมลพิษ กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม. (2562). รายงานสรุปสถานการณ์มลพิษประเทศไทย 2561. สืบค้นจาก <https://www.pcd.go.th/publication/3657/>
- กรมส่งเสริมการปกครองท้องถิ่น กระทรวงมหาดไทย. (2560). คู่มือปฏิบัติงานด้านการจัดการขยะมูลฝอยในเขตพื้นที่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น. กรุงเทพฯ: กรมส่งเสริมการปกครองท้องถิ่น.
- กรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม. (2557). 1 ทศวรรษ LA21 ก้าวสู่สังคมสีเขียว. สืบค้นจาก <https://pubhtml5.com/uyipw/wixe/basic>
- ชาย โพธิ์สิตา. (2556). ศาสตร์และศิลป์การวิจัยเชิงคุณภาพ. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์จุฬาฯ
- ไชยณรงค์ เศรษฐเชื้อ. (2543). นิเวศวิทยาของการสร้างเขื่อนขนาดใหญ่ในประเทศไทย: กรณีศึกษาโครงการเขื่อนแก่งเสือเต้น. ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- พรอัมรินทร์ พรหมเกิด. (2556). สังคมวิทยาการเมือง. ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น. ขอนแก่น: โรงพิมพ์คลังนานา
- ไพบูลย์ โพธิ์สุวรรณ. (2552). มิติใหม่ชุมชนไร้ถัง. วิทยาลัยพัฒนาการปกครองท้องถิ่น. สถาบันพระปกเกล้า
- ทัชชวัฒน์ เหล่าสุวรรณ. (2554). ปฏิสัมพันธ์เชิงอำนาจในการจัดการป่าชุมชน: มิติโครงสร้างและผู้กระทำการ. ศิลปศาสตรดุษฎีบัณฑิตบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- เรืองฤทธิ์ คงอยู่. (2560). ความสัมพันธ์เชิงอำนาจของผู้นำทางการเมืองท้องถิ่นกับประชาชน. รัฐศาสตรดุษฎีบัณฑิต มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม.
- สุพิชญ์ ปัญญา. (2557). นิเวศวิทยาการเมืองว่าด้วยการสร้างเขื่อนดอนสะโฮงแขวงจำปาสัก สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว. วารสารสังคมลุ่มน้ำโขง, 10(2). พฤษภาคม-สิงหาคม.
- สุศักดิ์ เมืองพรหม. (2551). การพัฒนารูปแบบการฝึกอบรมการจัดการมูลฝอยในชุมชนบท จังหวัดร้อยเอ็ด. (วิทยานิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต). มหาสารคาม: มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.